

СИНКРЕТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОСЛАНЬ В. КАПНІСТА

У статті проаналізовано послання В. Капніста з урахуванням специфіки українського літературного процесу просвітницької доби, а також визначено їхні синкретичні особливості, що дає підстави стверджувати про необхідність вивчення цих творів у межах українського літературознавства.

Ключові слова: послання, синкретизм, класицизм, сентименталізм, передромантизм.

Питання специфіки розвитку українського літературного процесу доби Просвітництва, зокрема його синкретизму, є надзвичайно дискусійним в літературознавстві. Його дослідженню присвячені праці Т. Бовсунівської, О. Веселовського, М. Возняка, П. Волинського, І. Волкова, О. Галича, Г. Грабовича, М. Грицяя, М. Драгоманова, С. Єфремова, І. Іваня, С. Козака, І. Лімборського, І. Лосієвського, Д. Наливайка, П. Федченка, І. Франка, О. Хропка, Д. Чижевського. Ще однією важливою проблемою сучасного українського літературного процесу є також вивчення творчості російськомовної спадщини вітчизняних письменників у контексті нашої літератури. Цим питанням досить плідно займаються П. Михед, М. Корпанюк, В. Подрига. Їхні праці доводять необхідність введення в український літературний дискурс творів І. Богдановича, О. Палицина, В. Капніста, В. Наріжного, М. Гоголя, Р. Гонорського, Я. Нахімова, В. Масловича на підставі ідейно-тематичних особливостей та специфіки поезики їхніх творів.

Мета нашої статті – розкрити синкретичність поетичної спадщини одного з найбільш яскравих представників української російськомовної літератури, поета і драматурга В. Капніста на прикладі його послань. У творчості митця їх чимало, тому ці твори заслуговують на окрему увагу.

Жанр послання, започаткований античними письменниками, відповідно досить потужно розвивався в літературі класицизму. В Україні він досить широко представлений. На початку ХІХ століття у жанрі послань творив П. Гулак-Артемівський («Справжня Добрість (Писулька до Грицька Пронози)»), «Писулька до Є. Філомафітського», «До Пархома», «До Любики», «До Варки»), хоча апогей розвитку послань припадає на середину ХІХ століття, коли активно культивувався романтизм. Класикою стали вірші Т. Шевченка «І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм...», «Гоголю», «Марку Вовчку», «До Основ'яненка», «М. Костомарову». Ці твори мали переважно антикріпосницьке спрямування й критикували жорстоку й свавільну владу, на противагу дружнім і любовним посланням російськомовних українських поетів, а саме О. Палицина, В. Масловича, О. Склабовського, М. Юзефовича. Таким чином, можна констатувати певну еволюцію жанру, який легко деформується відповідно до змістового наповнення вірша, роблячи послання універсальним типом художнього твору. Тому не дивно, що в українському літературному процесі з яскраво вираженими синкретичними особливостями він був часто уживаним.

Подібна деформація відбувалася в посланнях В. Капніста згідно з вимогами ідейно-тематичних домінант. Послання «Русским воинам», написане під враженнями від повернення на престол Наполеона, що викликало в Російській імперії неабияке занепокоєння, пронизане патріотичними почуттями. У вірші митець закликає воїнів не допустити торжество французького монарха. Пафосне звертання «Дерзай, о Росс!» спонукає визволителів: «Против злодейства ополчися за родину, за божий дом» [3, 200]. Вірш є одним з яскравих зразків класицистичної естетики, серед яких вирізняються послання «Петру первому», «Посвящение сборника «Лирические сочинения» Александру І», «Посвящение Александру І переводов од Горация». Ці твори написані в дусі просвітницької ідеології промонархізму, з метою викликати зацікавлення імператора творчістю поета. В. Капніст сподівався на дозвіл царя надрукувати твори, заборонені за часів

Катерини II і Павла I: «Оду на рабство» і «Ябеду».

Проте, більшість послань митця, на відміну від творів його попередників і послідовників, відрізнялися вираженими у них передромантичними українськими ідеями кордоцентризму й природо відповідності [2], захопленими особистими переживаннями, сентиментально-романтичним характером і цілком справедливо належать до лірико-сентиментальної просвітницької течії [5, 130]. У ліриці В. Капніста багато творів, присвячених його приятелям і знайомим, написаних з якоїсь нагоди або для душевної потреби. Теплі й щирі привітання звучать у посланнях «Старому другу моему Алексею Николаевичу Оленину» та «К дочери», написаному на день ангела дочки Катерини. Послання «Графу Александру Сергеевичу Строганову», «Ивану Васильевичу Нарышкину», «Ответ Федору Петровичу Львову», «Батюшкову», «Алексею Николаевичу Оленину» є дружніми зверненнями до близьких поетові людей. Він увесь час акцентує на тому, що його зізнання в прихильності щирі:

*Оленин! се изображение
Достоинств и доброт твоих.
Не лести низкое внушенье
Вещает днесь в стихах моих;
В них нет витийственна искусства,
Но сердца благородны чувства
И правды глас – источник их [3, 264].*

У посланні «Ивану Борисовичу Пестелю» В. Капніст виражає власні думки про стан громадсько-політичних рухів в імперії. Він розуміє невдячність і небезпечність справи, виконуваної І. Пестелем, бо кожний борець за справедливість і добробут народу «от власти встретит лишь упреку, и коль убог был, будет наг» [3, 281]. І знову поет повертається до релігійних мотивів, властивих передромантичній естетиці. На його думку, лише «пред праведным престолом бога» «безмездный труд весы правдивы обретет».

Надзвичайно ліричними є послання до жінок. Митець захоплений красою їхньої душі. Образ кожної представниці прекрасної статі – своєрідний і неповторний. В. Капніст оспівує вроду, скромність і доброту («Анне Андреевне Кумбурлеевой»), мужність і стійкість («Е. М. Багреевой»), юність, безпечність, безтурботність і життєрадісність («Послание к прекрасной»). Саме такою постала в уяві поета українська жінка, справжнє щастя якої – життя в родинному колі, її призначення – створення сімейного затишку. Ідеалом письменника є жінка-господиня, жінка-дружина і жінка-матір, оспівані у віршах «Е. М. Багреевой» та «Анне Андреевне Кумбурлеевой»:

*Снискав по сердцу верна друга,
Блаженствуй средь семейна круга*

[3, 281].

(«Е. М. Багреевой»)

*Нежного дала супруга,
Граций двух, отрад залог;
И среди любезна круга*

Полна изобилья рог [3, 197]. («Анне Андреевне Кумбурлеевой»)

У посланні «Милой Паше», присвяченому доньці М. Львова, розкривається проблема трагізму долі українського народу через трагізм долі ліричного героя. Вірш тяжіє до передромантичної медитації. Вірш також став своєрідним відгуком поета на зміст власної творчості:

*И так, не радостных мечтаний
Увидишь здесь черты,
Увидишь скорбь, – и лишь стенаний
Услышишь эхо ты* [3, 244].

Трагізм як один з проявів національної ментальності властивий сентиментально-передромантичній творчості поета. Як стверджує І. Мірчук, це результат відчуття сумної долі цілого народу. Трагізм уріс в українську духовність, передаючись з покоління до покоління [1, 263]. Винятком не стало світовідчуття В. Капніста, спричинене ще й власними трагічними

обставинами. У цитованих поетичних рядках митець розкриває причини меланхолійності та журливості своєї лірики, а власне послання звучить, як більшість сумних українських народних пісень, в яких наявне нарікання на тяжку долю:

*С тоской я с юных лет спознался
И горьку чашу пил;
За миг, что в радости промчался,
Годами скук платил.
И ныне, жизнь влача унылу,
По тернам лишь брожу;
Почти всех милых снес в могилу
И сам уж в гроб гляжу [3, 241].*

Так, можна стверджувати про ознаки сентименталістської та передромантичної поетики в творі. На це вказують насиченість власними переживаннями, настроями та певна рефлексія ліричного героя, а також наявність мотив ремствування на долю. Варто відзначити, що В. Капніст міг бути знайомий з творчістю українських поетів бароко, що засвідчує співзвучність мотивів та ліричних образів у посланні В. Капніста та вірші В. Пашковського «Піснь о бідном сироті»:

*Сам же я не знаю, що мені таке,
Отець мені й мати не мислили злоє;
Тая то лютая смерть мене обідила,
Отця і матір убила,
М'я нещаслива в світі оставила.
І ти, смерте давня, жесь не милостива,
Оставила мене, як блудного сина;
По світі блукаю, отради не маю,
Жалю ж мой, жалю, сам же я не знаю,
Що чинити маю [7, 75].*

Посланнями супроводжувалося й написання окремих творів митця. «На

посылку трагедии «Гиневра» А. Н. Оленину» та «На посылку трагедии «Гиневра» А. Л. Нарышкину» стали своєрідними гумористичними коментарями до відповідної п'єси у стилі автоепіграм. Цікаво, що письменник критично ставився не лише до особистої творчості, але й вдало висміював бездарних поетів, що бажали потрапити «в храм слави», як, наприклад, у вірші «На посылку трагедии «Гиневра» А. Л. Нарышкину»:

*Давно известно нам,
Что многие в сей лезят храм
На четвереньках по ночам
Как будто оборотни;
И что уж весь
Лавровый лес
Пошел на ... подворотни* [3, 184].

Так, окремі послання В. Капніста тяжіють до сатиричних жанрів з яскраво вираженими особливостями класицистичної поетики. Подібний гумористичний характер має і послання «М. В. Храповицкому». В. Капніст часто відсилав свої поетичні витвори для відгуків і рецензій приятелям. Віршована відповідь на одну з таких рецензій знаходиться в листі до київського протоієрея І. В. Леванди, якого поет звинуватив у лестощах і брехні, що завжди були йому ненависні:

*О мир, разврата полный мир!
Лукавство – бог твой, лезть – кумир.
Возможно ли тебе нам ныне
Стыдливу истину сыскать,
Когда обман в священном чине
И пред алтарь дерзает стать* [4, 445].

Послання закінчується гострою сатирою не лише на наслідки конкретного відгуку, але й взагалі на підлабузництво й лестощі як на поширені суспільні вади:

Как смотрит свет

*На тот портрет,
Что кистью неискусной.
Списавши с хари гнусной
Нелепый богомаз,
Манит лишь издали им глаз [4, 447].*

Серед послань В. Капніста зустрічається послання, позначене впливами романтичної поетики, а саме «К восставшему греческому народу». Вірш був написаний під час вибуху грецького повстання, підготовленого таємним товариством «Філікі Етерія». Звістку про нього привітали в колах прогресивних російських патріотів, зокрема серед декабристів, які підтримували грецьких повстанців не лише морально. Відомо, що події на Балканському півострові особливо вплинули на світогляд Південного товариства, члени якого розглядали боротьбу грецького народу проти турецького султана як ланку в загальному ланцюгу визвольного руху в Європі і у своїй антисамодержавній діяльності використовували тактику гетеристів (так називали грецьких повстанців відповідно до назви їхнього революційного товариства). Також у Кишиневі в той час діяв революційний комітет повсталих греків, формувались загони волонтерів [6, 179].

Національно-визвольні ідеї не полишали В. Капніста протягом усього життя. Він підтримував декабристський рух і діяльність Південного товариства через своїх синів – Семена, Олексія та Івана, доброго приятеля П. Пестеля, керівника організації, який часто відвідував маєток Капністів. Поет, як усі декабристи, стежив за подіями в Греції, захоплювався волелюбністю грецького народу, його єдністю в боротьбі проти турецького поневолення.

У посланні «К восставшему греческому народу» національно-визвольна ідея утверджується за допомогою романтичної ідеалізації минулого. Варто зазначити, що не лише політичні й світоглядні інтереси привертали увагу поета. Його батько за походженням був греком, тому історія грецького народу не могла бути байдужою митцеві. Так, символом

битви за свободу від турецького ярма стають тіні давньогрецьких героїв Леоніда і Мільтіада, що прославили Грецію подвигами в ім'я визволення вітчизни. В. Капніст вірить у переможну силу народу в його єдності у прагненні до спільної мети – здобуття омріяної волі:

*Какой тиран возможет стать
Против стремления народа.
Там можно ль цепи налагать,
Где рабство – смерть, где жизнь – свобода.
Друзья, пускай ваш острый меч
Тиранов кровью обагрится,
Тому отрадно в землю лечь,
Кто за свободу ополчится [3, 280].*

Необхідно відзначити, що мотив боротьби за національне визволення, звернення до образів його героїчної історії характерні для романтичних творів, тому у посланні «К восставшему греческому народу» відзначаємо наявність ознак романтичної естетики.

Отже, послання В. Капніста належать до зразків літературних творів, позначених синкретизмом літературних течій. У віршах поета чітко простежуються риси класицизму, сентименталізму, передромантизму, а також романтизму, що вказує на поєднання сентиментально-романтичної та раціоналістичної свідомості в межах однієї авторської концепції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глобенко М. Українська література / М. Глобенко, В. Петров, Д. Чижевський / І. Мірчук. Історія української культури / І. Мірчук. — Мюнхен, Львів, 1994. — 379 с.
2. Казанжи О. В. Українські концепти у творчості Василя Капніста : дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / О. В. Казанжи. — Кіровоград, 2009. — 200 с.
3. Капнист В. В. Собрание сочинений : в 2 т. / В. В. Капнист. — М. — Л. :

- Издательство АН СССР, 1960. — Т. 1. — 1960. — 772 с.
4. Капнист В. В. Собрание сочинений : в 2 т. / В. В. Капнист. — М. — Л. :
Издательство АН СССР, 1960. — Т. 2 — 1960. — 631 с.
 5. Лімборський І. Європейське та українське Просвітництво :
незавершений проект? Реінтерпретація канону і спроба компаративного
аналізу літературних парадигм / І Лімборський. — Черкаси : ЧДТУ,
2006. — 363 с.
 6. Пелешко А. Грецьке повстання 1821 року та Південне товариство
декабристів / А. Пелешко // Декабристи в Україні : Дослідження і
матеріали ; гол. проекту В. А. Смолій ; Інститут історії України НАН
України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
— К. , 2003. — С. 130.
 7. Українська література XVIII століття : Поетичні твори. Драматичні
твори. Прозові твори / вступ. ст., упоряд. і приміт. О. В. Мишанича ; ред.
тому В. І. Кречотень. — К. : Наук. думка, 1983. — 698 с.

КАЗАНЖИ А. В.

СИНКРЕТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПОСЛАНИЙ В. КАПНИСТА

В статье проанализированы послания В. Капниста с учётом специфики украинского литературного процесса просветительской эпохи, а также определены их синкретические особенности, что даёт основания утверждать о необходимости изучения этих произведений в рамках украинского литературоведения.

Ключевые слова: послания, синкретизм, классицизм, сентиментализм, преромантизм, романтизм.

KAZANZHUY A.

SYNCRETIC PECULIARITIES OF V. KAPNIST'S EPISTLES

In the article V. Kapnist's epistles are analyzed considering specificity of Ukrainian literary process of enlightenment period, and their syncretic

peculiarities are defined. It is the reason to maintain the necessity to study these works in the Ukrainian literary criticism limits.

Key words: epistles, syncretism, Classicism, Sentimentalism, Preromanticism, Romanticism.

Стаття надійшла до редколегії 10.01.2013 р.